

Projectes de recerca en l'àmbit del turisme
en el marc del Projecte Aparador Turístic Intel·ligent (TIE)

IMPACTES DEL TURISME SOBRE LA SOCIETAT

2015

IMPACTES DEL TURISME SOBRE LA SOCIETAT

1. Membres de l'equip d'investigació

Rafel Borràs Ensenyat – Coordinador de programes de la Fundació Gadeso

Andreu Grimalt Rosselló – Director de la Fundació Gadeso

2. Descripció i contribució de la metodologia proposada

Com el títol indica, l'objectiu d'aquest treball és avaluar els impactes de l'activitat turística sobre la societat, és a dir, la dimensió social del turisme a les Illes Balears. Per poder mesurar aquest impacte, hem dividit els indicadors en tres dimensions (en funció sobretot de la disponibilitat de les dades):

- a) El conjunt de l'economia, del mercat laboral i de l'estat del benestar regional
- b) La "indústria turística" regional
- c) Les percepcions dels ciutadans i els empresaris turístics de les Illes Balears

3. Utilitat de la metodologia a l'hora de prendre decisions de política turística

Tota eina que proporcioni coneixement és d'utilitat a l'hora de definir estratègies i dissenyar polítiques. Amb aquesta metodologia es cobreixen els més importants aspectes relacionats amb l'impacte social del turisme: PIB, renda, mercat laboral, teixit empresarial, percepcions ciutadanes...

Englobar tota aquesta informació en un sol projecte, i actualitzar-la any rere any, facilitarà el seu tractament i la seva anàlisi per part dels responsables en matèria turística. A més, disposar d'una sèrie històrica permet analitzar l'evolució de les dades obtingudes i relacionar-les amb la conjuntura i amb les decisions que s'hagin pres en cada moment

4. Antecedents i revisió de la bibliografia

En línia amb l'anterior punt, s'ha de destacar que actualment tota la informació disponible i que ens ha de servir per mesurar els impactes socials del turisme es troba dispersa en diverses organismes (TSGG, INE, lbestat...), el que fa

molt recomanable, donada la importància del sector, la seva agrupació. A més, cal destacar el factor innovador d'incloure, com es va fer l'any passat, les opinions ciutadanes i empresarials sobre el turisme i la seva evolució al llarg del temps a partir de les publicacions de la Fundació Gadeso. Enguany s'han afegit algunes variables més que permeten tenir una visió encara més àmplia de les percepcions ciutadanes.

5. Descripció de la metodologia

Presentació d'un seguit d'indicadors que permetran mesurar, avaluar i fer el seguiment temporal dels impactes socials del turisme. En concret:

- Indicadors per mesurar l'impacte en el conjunt de l'economia, del mercat laboral i de l'estat del benestar regional. S'ha de tenir en compte que el turisme representa un percentatge tan important de la nostra economia que impacta molt decisivament en el conjunt de l'economia il·lenca.
- Indicadors per mesurar els impactes en la "indústria turística" regional. La definició de "indústria turística" presenta, a l' hora de delimitar les activitats que es consideren purament turístiques, alguns problemes metodològics, de fonts i, fins i tot de concepció teòrica. Es proposa adoptat els criteris del Instituto de Estudios Turísticos (IET) del Ministerio de Industria, Energía y Turismo que, que agrupa amb el nom de "industria turística" les activitats de: Serveis d'allotjament, Serveis de menjars i begudes, Transport de viatgers i Altres Activitats Indústria Turística
- Indicadors per mesurar els impactes del turisme en les percepcions i valoracions dels ciutadans i empresaris turístics de les Illes Balears.

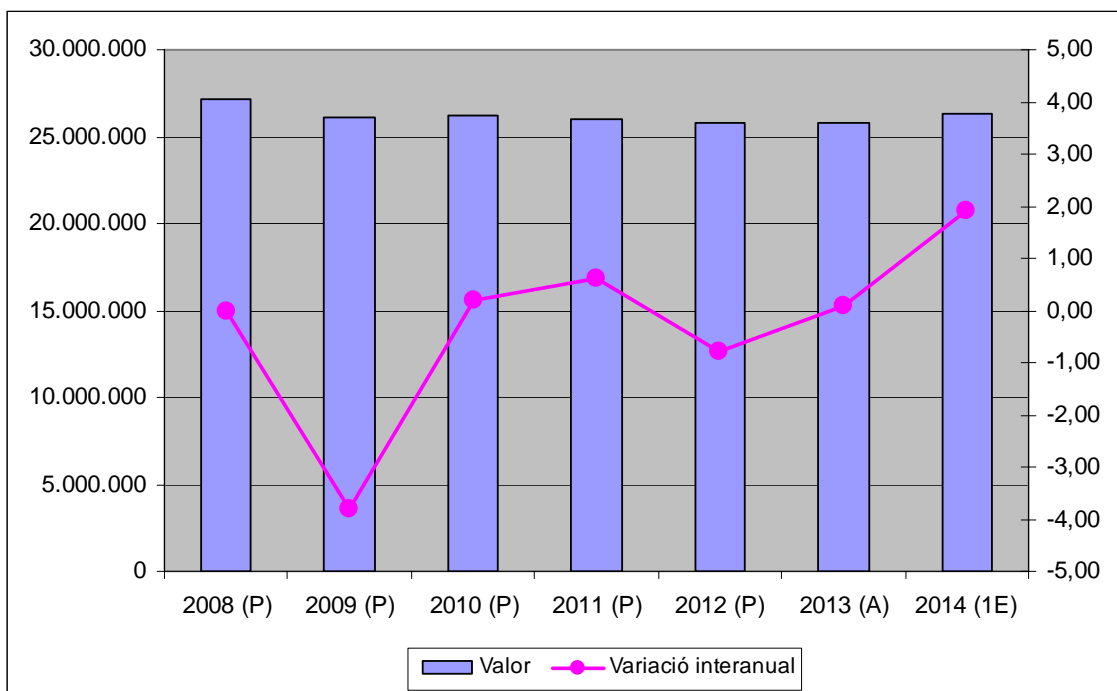
6. Variables estudiades

a) L'impacte en el conjunt de l'economia, del mercat laboral i de l'estat del benestar regional

Dades referides a la macroeconomia

El primer indicador macroeconòmic a considerar és el PIB que, com es pot observar al següent gràfic, té una clara tendència alcista. Tot i que la dada és provisional (estimació avançada), l'any 2014 registra un creixement de l'1,9% en relació a l'any anterior.

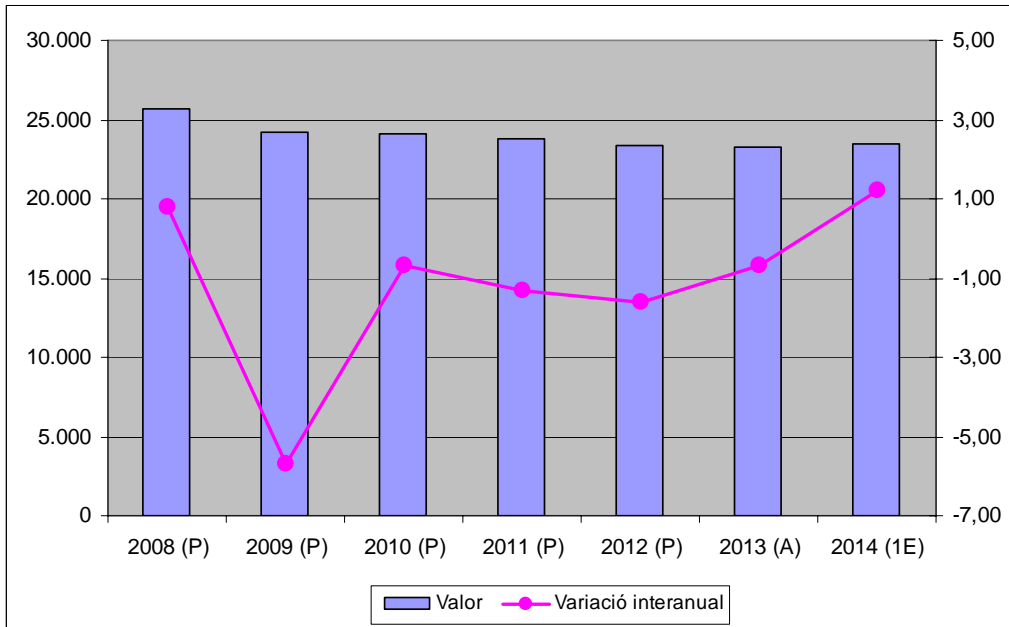
Evolució del PIB

Font: Comptabilitat Nacional i Comptabilitat Regional d'Espanya (INE i IBESTAT)

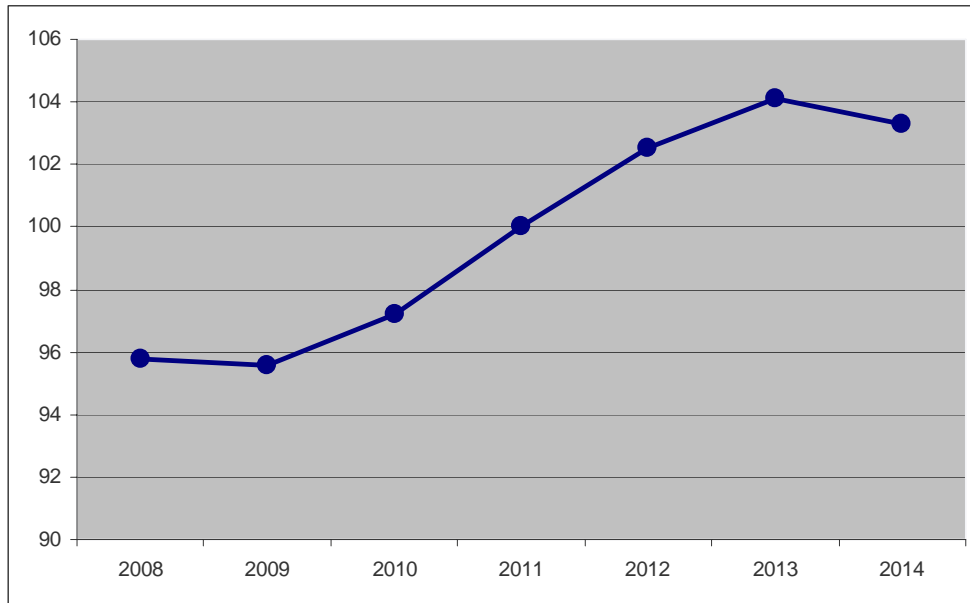
Evolució del PIB per càpita

Cal prendre amb prudència la dada avançada de 2014 que registra una variació pospositiva. I tanmateix, en el cas de confirmar-se, el PIB per càpita en el període 2008-2014 hauria perdut 8,6 punts percentuals.

L'Índex de Preus al Consum (IPC) de les Illes Balears registra variacions interanuals negatives. No obstant això, la moderació de els dits descensos no fa albirar cap problema de deflació.

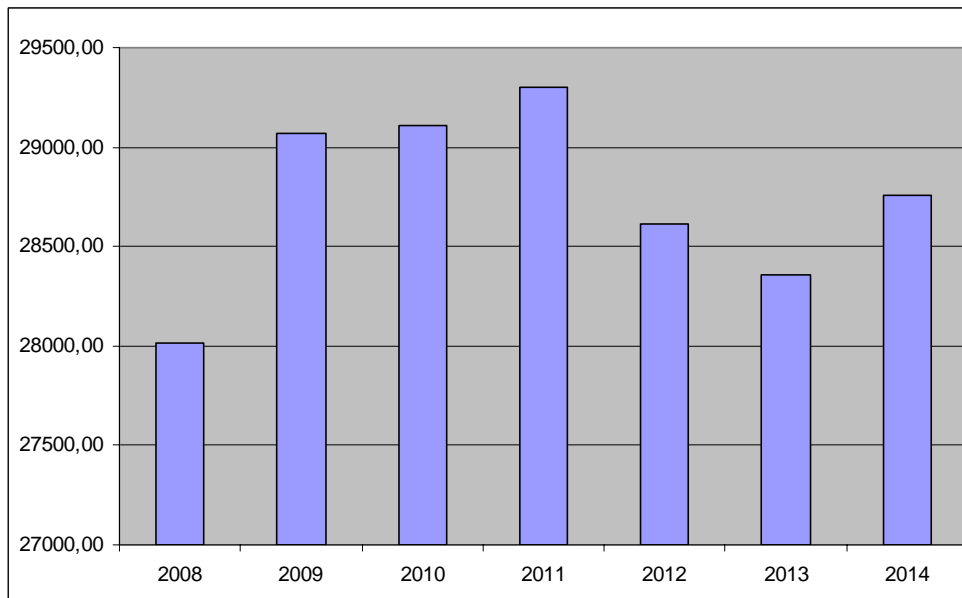
Evolució del preus (IPC)

Font: Índex de Preus de Consum (INE). 2011=100

Els costos laborals bruts (cots de salaris més costs de cotitzacions socials), tot i tenir una lleugera remuntada l'any 2014, es manté la tendència descendent iniciada el 2011.

Evolució dels Costos Laborals

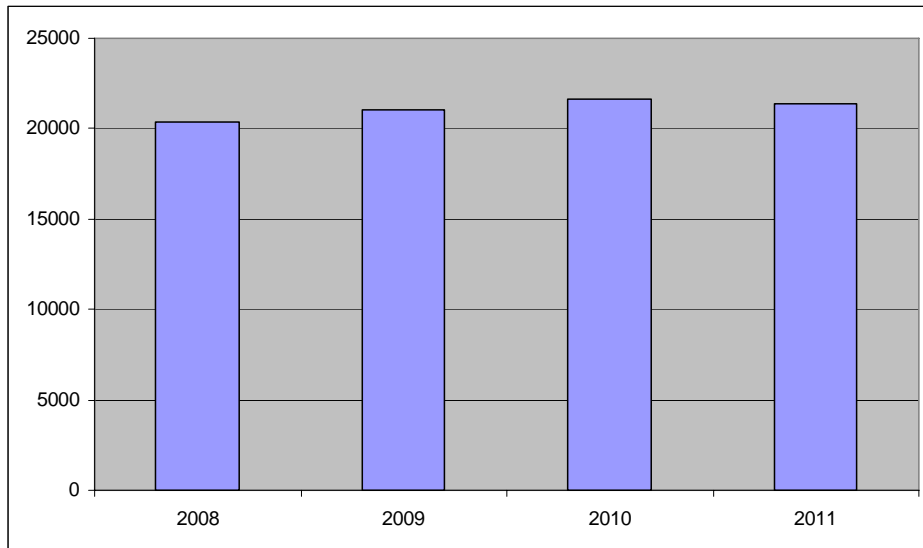

Font Enquesta anual de Costos Laborals (INE)

Dades referides a disponibilitat de renda de les persones

Amb les darreres dades disponibles, és aventurat comentar la tendència d'aquest indicador. En qualsevol cas es pot avançar que fins al 2010 la tendència era a l'alça i el 2011 ja registre un descens.

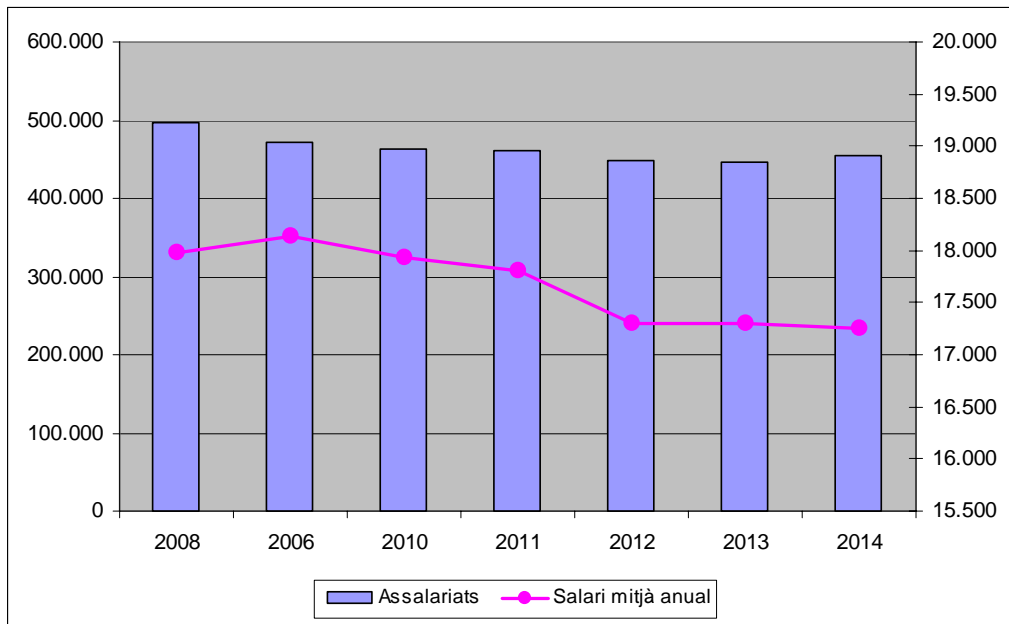
Guanyos mitjans anuals

Font: Comptabilitat Nacional i Comptabilitat Regional d'Espanya (INE i IBESTAT)

Pel que fa al nombre d'assalariats l'any 2014 registre el primer, tot i que modest, augment des de 2008. El que no varia és la tendència a la baixa dels salaris.

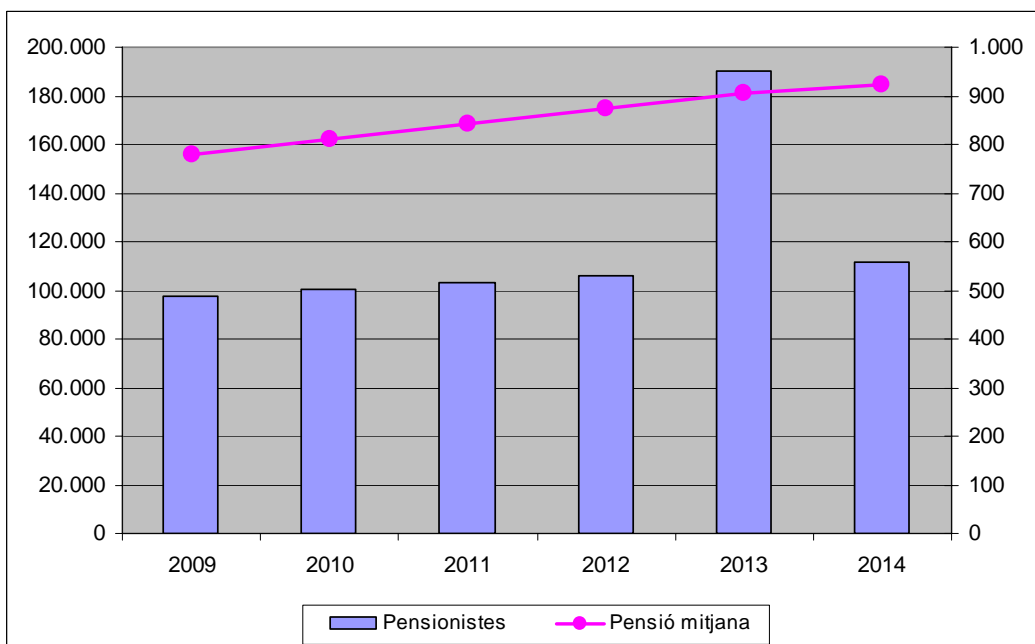
Nombre d'assalariats i salari mitjà anual

Font: Agència Tributària

El col·lectiu més important de beneficiaris de les pensions públiques són els jubilats, el nombre dels quals no deixa de créixer. Tot i seguir sent inferior que la mitjana del conjunt d'Espanya, el valor mitjà de la pensió dels jubilats de les Illes Balears segueix, motivat per les noves incorporacions al sistema, la seva tendència alcista.

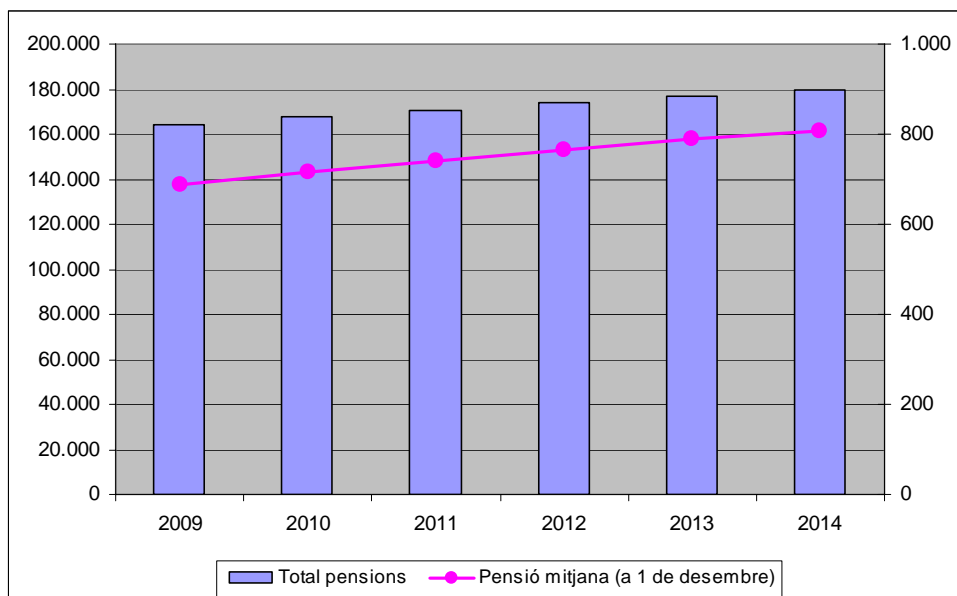
Nombre de pensionistes per jubilació i pensió mitjana

Font: Ministerio de Empleo y Seguridad Social

El comportament que hem observat en el gràfic anterior es repeteix a l'hora de comentar les tendències del total de la cistella de pensions de la Seguretat Social (invalidesa, jubilació, viduïtat, orfandat, i ajuts a favor de familiars).

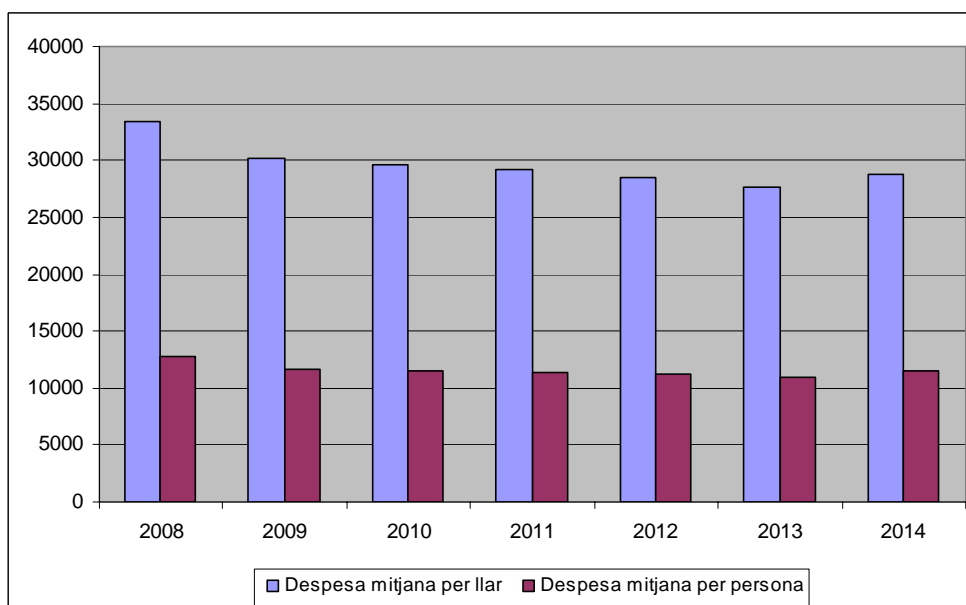
Pensions totals i pensió mitjana

Font: Tresoreria General de la Seguretat Social

Els pressupostos familiars que, tant en els de les llars com en el de les persones, registren un continu descens, una tendència que es romp l'any 2014 amb un modest augment.

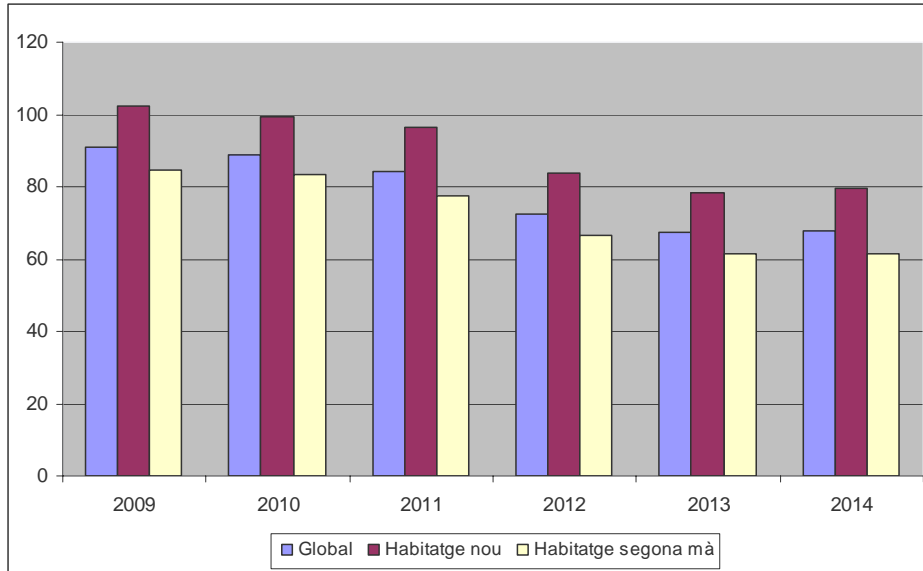
Evolució dels pressupostos familiars

Font: Enquesta de Pressuposts Familiars (INE) (en euros)

El cost de l'habitatge és un component essencial per a molts pressuposts familiars. Les dades disponibles permeten observar registres negatius fins a l'any 2014 que l'índex global registre un +0,7%.

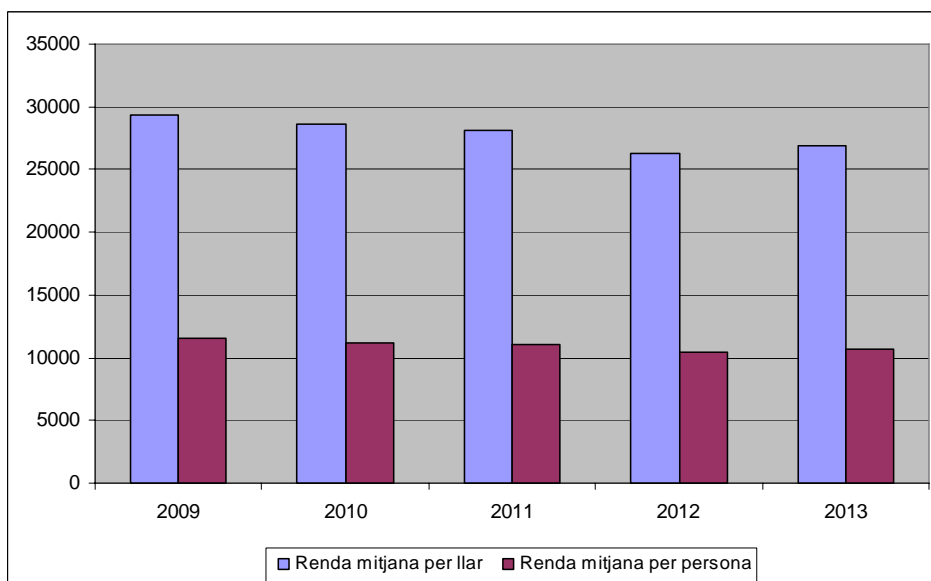
Índex del cost de l'habitatge

Font Índex de Preus d'Habitatge (INE). 2007=100

Els ingressos mitjans de les llars i les famílies han tingut una important i constant devaluació que s'ha interromput en el darrer any (2013) del que es disposa d'informació. No obstant això la variació 2009/2013 dels ingressos mitjans de les llars és de -12,2%, i la de les persones de -9,8%.

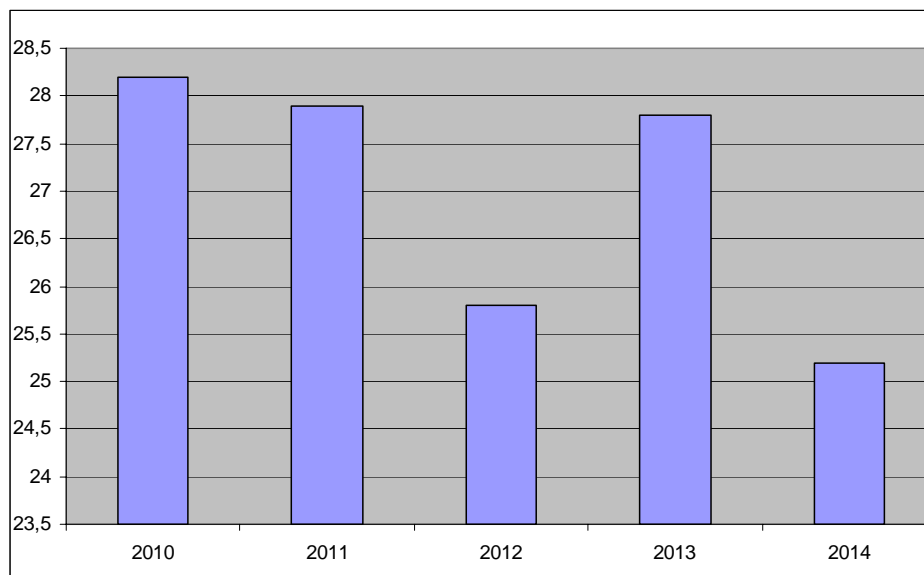
Ingressos mitjans de les llars i les persones

Font: Enquesta Condicions de Vida (INE i IBESTAT) (en euros)

La taxa AROPE és especialment indicada per avaluar la cohesió social per què és l'indicador de referència de la UE en aquesta matèria. Val a dir que en els sis anys analitzats més d'una de cada quatre persones de les Illes Balears està en situació de risc de pobresa o exclusió social.

Taxa de risc de pobresa o exclusió social (ARPE)*

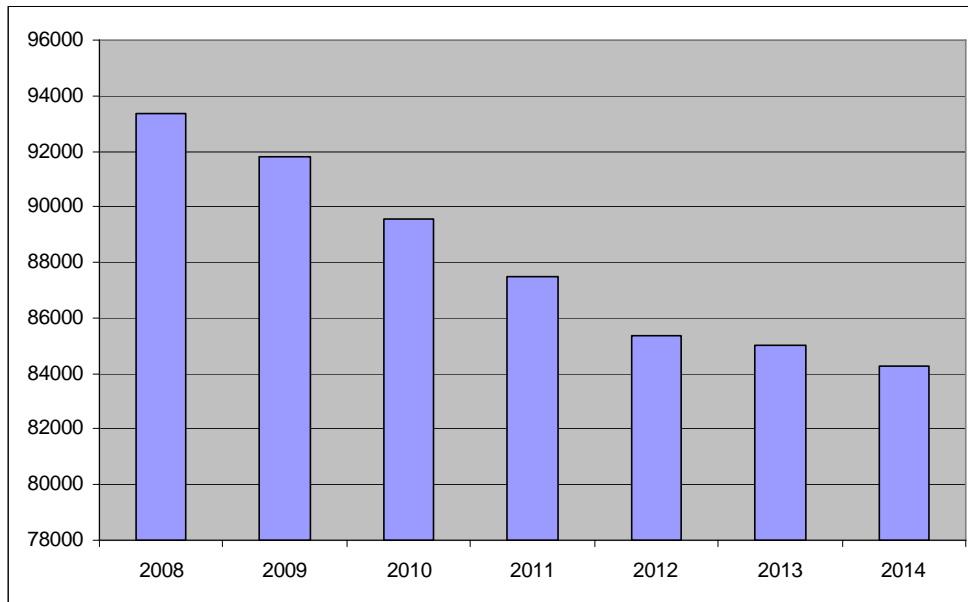
Font: Enquesta Condicions de Vida (INE i IBESTAT) (en percentatge)

* La població en risc de pobresa o exclusió social és aquella que està o en risc de pobresa o amb manca material severa o en llars amb baixa intensitat en l'ocupació.

Dades referides al teixit empresarial

Les dades que proporciona el Directori Central d' Empreses (DIRCE) són prou clares de la contínua pèrdua d'unitats empresarials: En el període 2008-2014 el saldo és d'un -9,7%

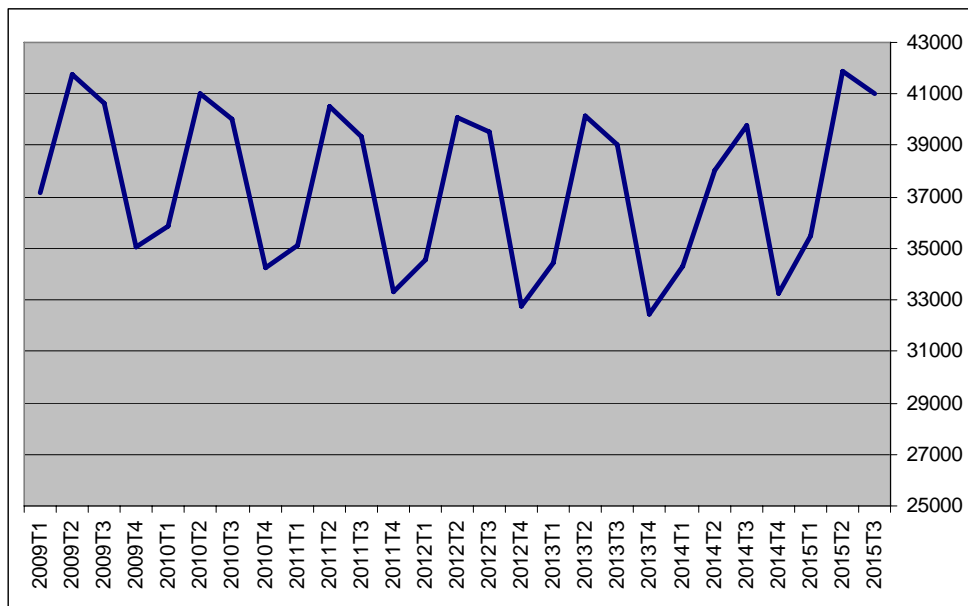
Demografia empresarial

Font Directori Central d' Empreses (DIRCE) (nombre d'empreses)

A més del DIRCE hi ha altres indicadors per a avaluar el dinamisme empresarial. Per una banda les inscripcions d'empreses (comptes de cotització) a la Seguretat Social ens mostren que augmenta la ja crònica estacionalitat.

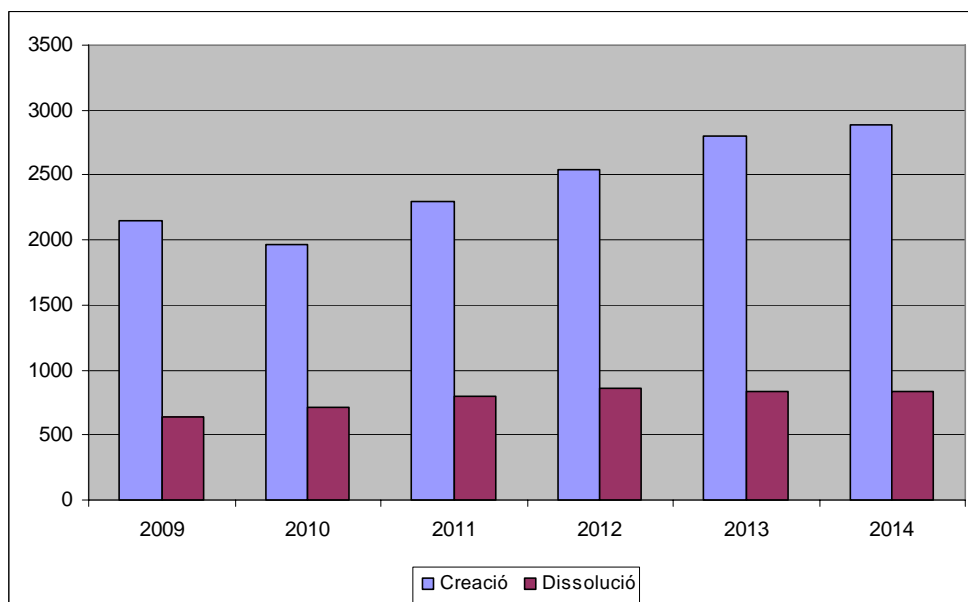
Dinamisme empresarial (I): Empreses inscrites a la Seguretat Social

Font: Elaboració pròpia a partir de la TGSS (nombre d'empreses)

I, pel que fa al gràfic següent, es pot observar que, des de 2009, la creació de societats mercantils és ascendent i es modera el nombre de dilucions.

Dinamisme empresarial (II): Creació i Dissolució de societats mercantils

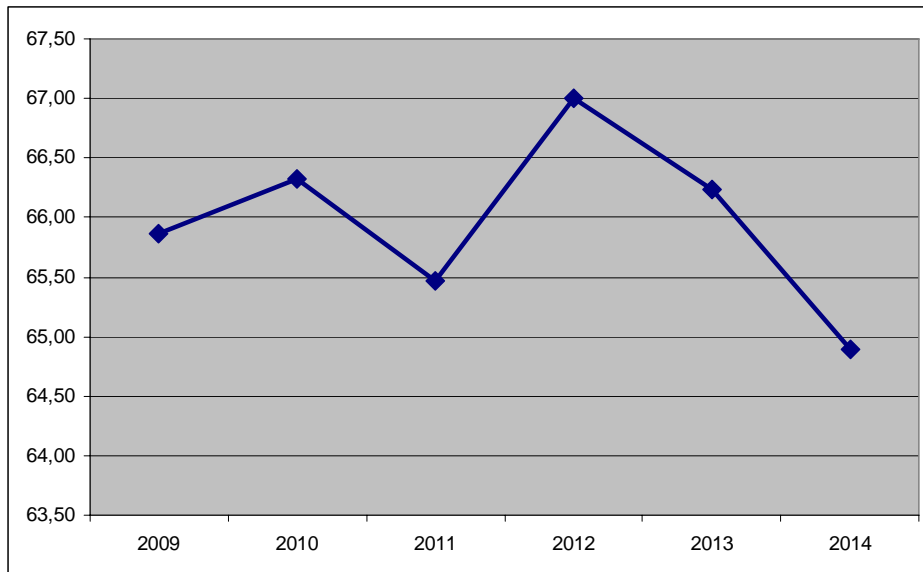

Font: Estadística de Societat Mercantils (INE - IBESTAT) (nombre d'empreses)

Dades referides al mercat laboral

La taxa d'activitat és el quocient entre el nombre total d'actius -població activa- i la població en edat de treballar -població de 16 i més anys-, i la població activa és la major de 16 anys que presta mà d'obra o està disponible per a això i en condicions d'incorporar-se a la producció, és doncs uns dels iniciadors laborals més importants. Com es pot observa al següent gràfic, l'any 2014 era més baixa dels últims anys (64,89%).

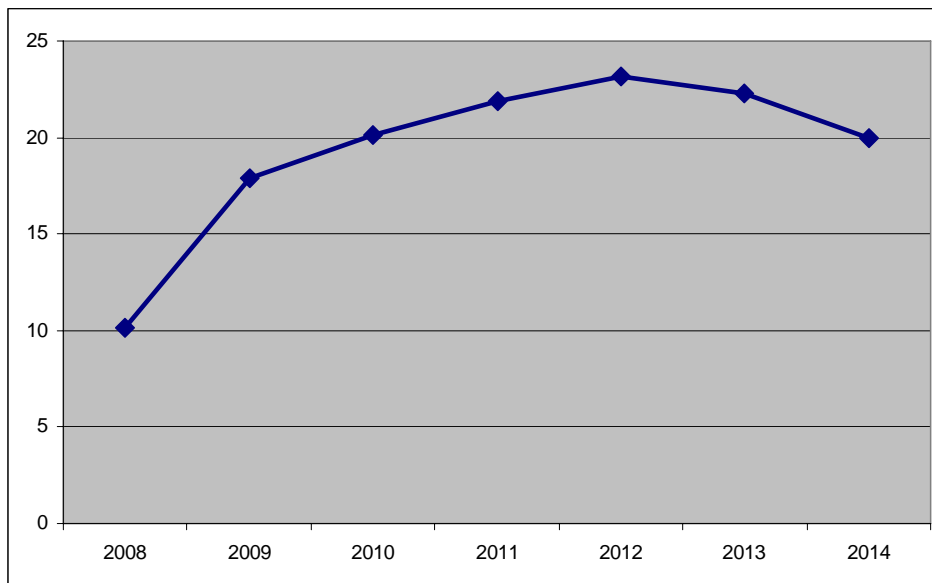
Taxa d'activitat

Font Enquesta Població Activa (INE i IBESTAT) (en percentatge)

Pel que fa a la taxa d'atur presenta una lleugera disminució a partir de l'any 2012 que, amb un 23,17%, va ser la més alta. Amb tot, la taxa d'atur de 2014 (20%) té un valor del doble de la de 2008.

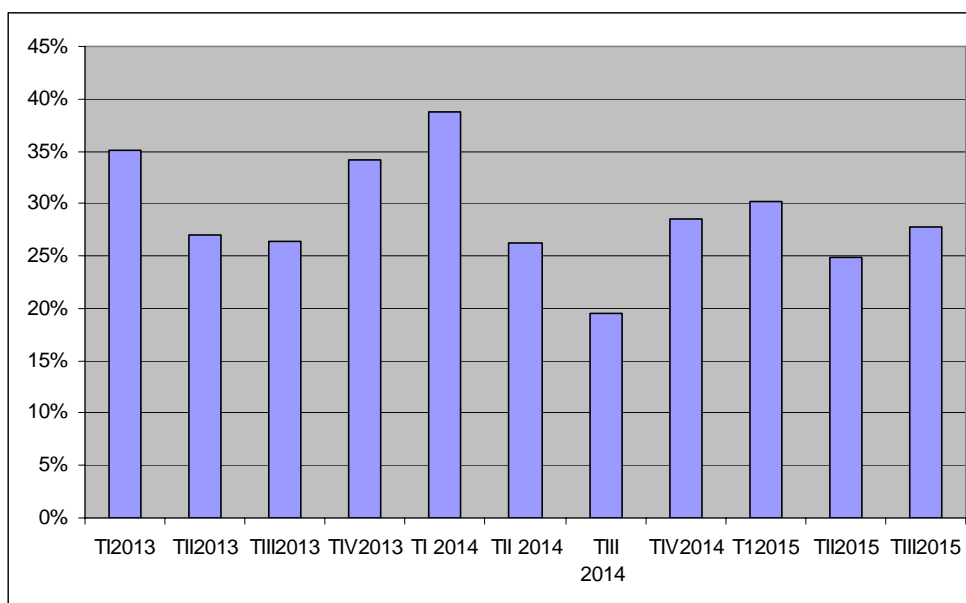
Taxa d'atur

Font: Enquesta Població Activa (INE i IBESTAT) (en percentatge)

Un dels indicadors d'impacte social importants és el percentatge de la Població Aturada que té alguna prestació. El gràfic següent ens mostra una clara tendència a la baixa: En el tercer trimestre de 2014 només un 19,5% d'aquesta població tenia alguna prestació per desocupació.

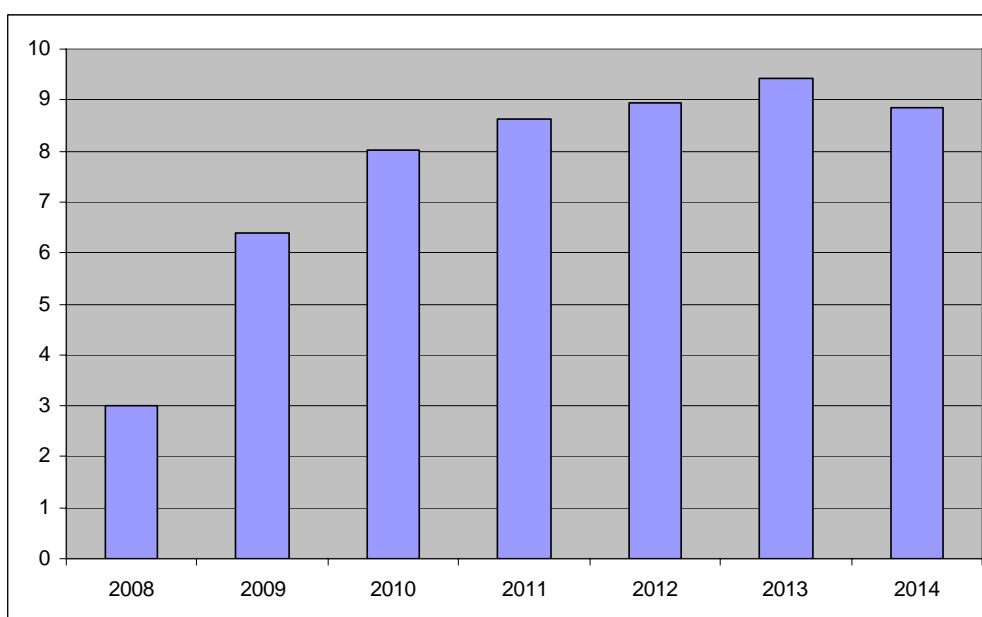
Taxa de població aturada amb alguna prestació de desocupació

Font: Enquesta Població Activa (INE i IBESTAT) (en percentatge)

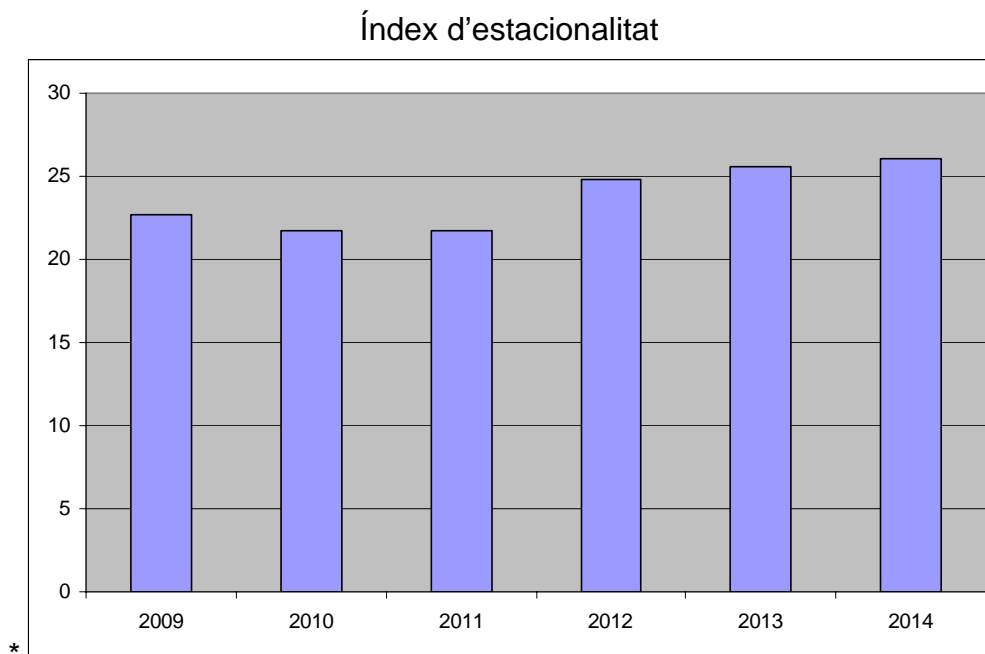
Tot i que es detecta una petita tendència a la baixa del percentatge de llars que tenen en situació d'atur a tots els seus membres en condicions i voluntat d'incorporar-se al mercat laboral, aquest percentatge gairebé triplica el del 2014.

Percentatge de llars amb tots els seus membres actius en atur

Font: Enquesta Població Activa (INE i IBESTAT) (en percentatge)

L'índex d'estacionalitat de l'ocupació laboral està calculat com el percentatge de variació de les mitjanes d'afiliacions del total de persones treballadores a la Seguretat Social en el mes de juliol (tradicionalment el que registra més ocupació) respecte del mes de desembre (en què l'ocupació sol ser la mínima de l'any). El gràfic presenta una tendència a alça

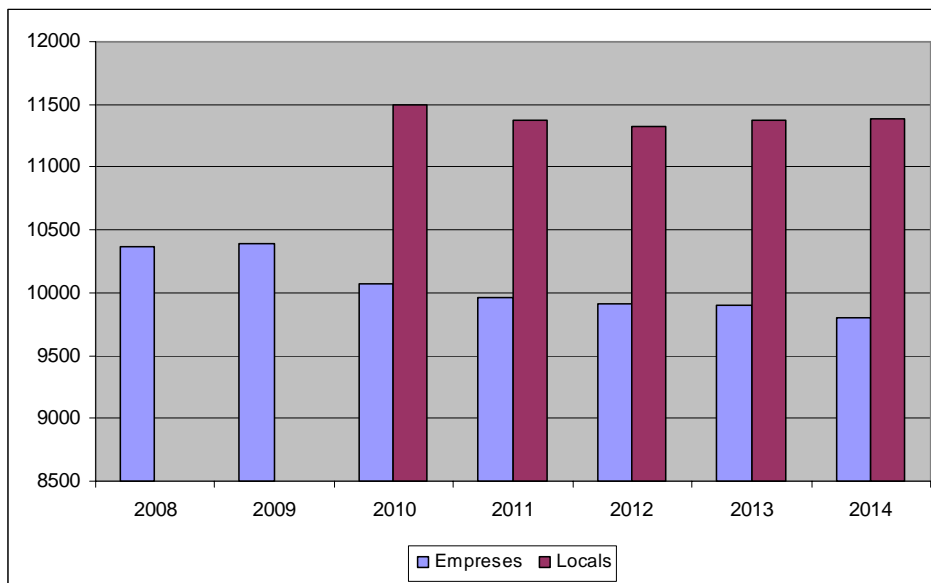
Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la TGSS

b) L'impacte en la "indústria turística" regional

Dades referides al teixit empresarial

El nombre d'empreses turístiques segueix presentant una moderada tendència a la baixa, i el dels locals no acaba de remuntar.

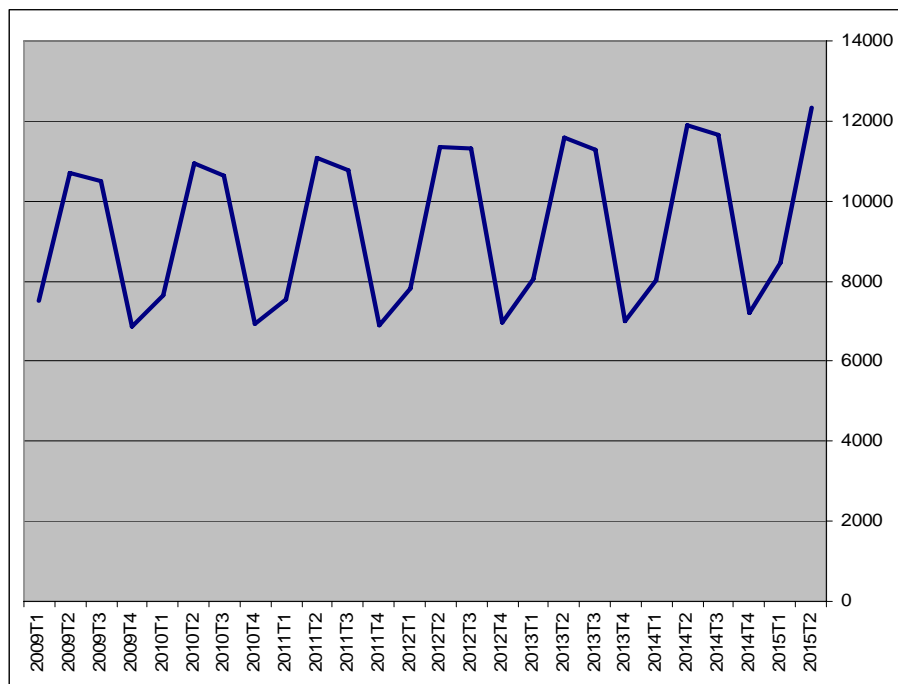
Evolució del nombre d'empreses i locals turístics

Font: Directori Central d'Empreses (DIRCE)

Les inscripcions d'empreses (comptes de cotització) pròpiament turístiques a la Seguretat Social ens mostren uns majors pics en els trimestres estiuencs, mentre el sòl dels trimestres no estiuencs pràcticament no registren variacions.

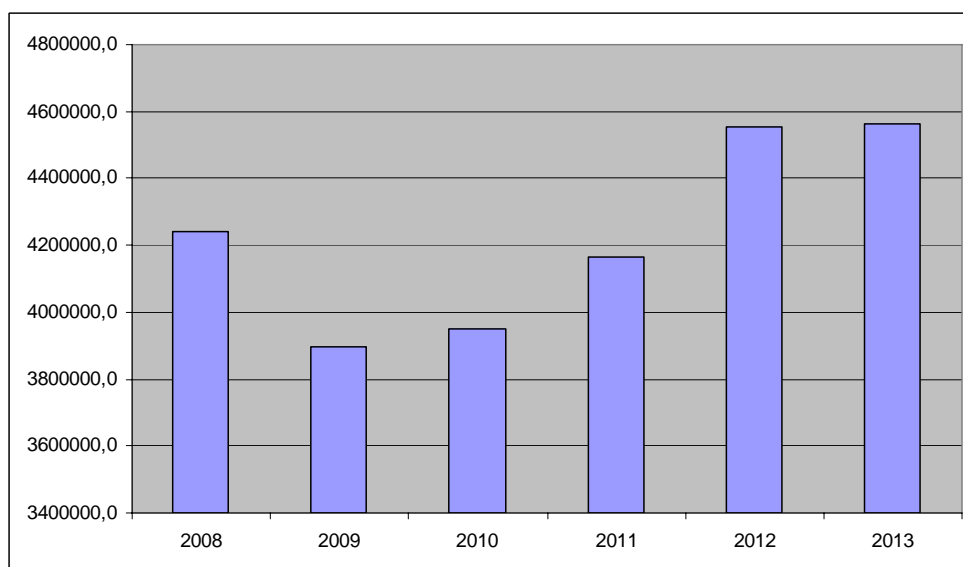
Empreses inscrites a la Seguretat Social

Font: Elaboració pròpia a partir de la TGSS

El gràfic següent ens mostra una clara recuperació de la xifra de negocis del Sector Serveis de Mercat, és a dir de les activitats econòmiques del sector serveis excloses les que tenen a veure amb serveis bàsics per a la comunitat (Sanitat, educació, etc.). Òbviament el turisme hi té un pes molt rellevant.

Xifra de negocis del Sector Serveis de Mercat

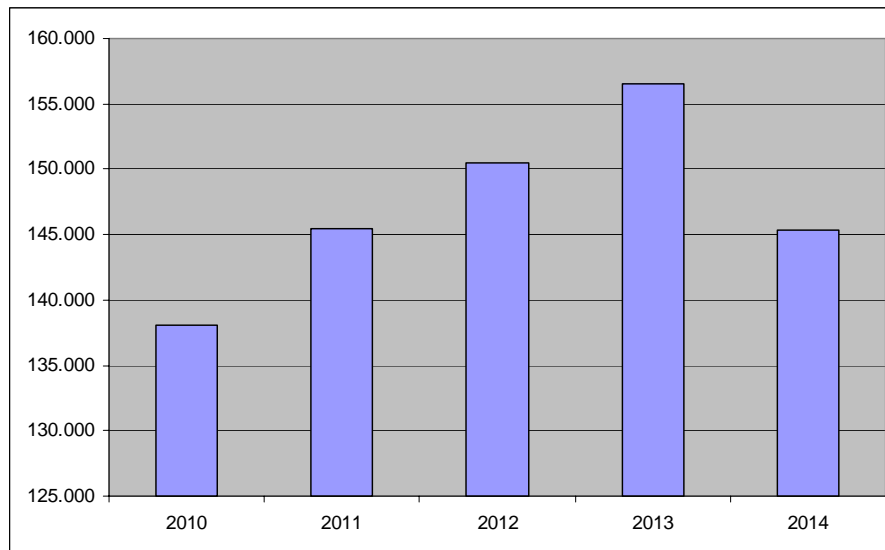
Font Indicadors d'Activitat del Sector Serveis (INE i IBESTAT) (en milers d'euros)

Dades referides al mercat laboral

Nota: les dades d'aquest subapartat del mercat laboral segueixen la classificació de l'Institut de Estudios Turísticos (IET), que engloba serveis d'allotjament, de menjars i begudes i agències de viatges/operadors turístics)

La primera de les qüestions que crida l'atenció és que, després d'un important ascens, l'any 2014 registre, en relació a l'any anterior, un descens important (-7%) de població activa "turística".

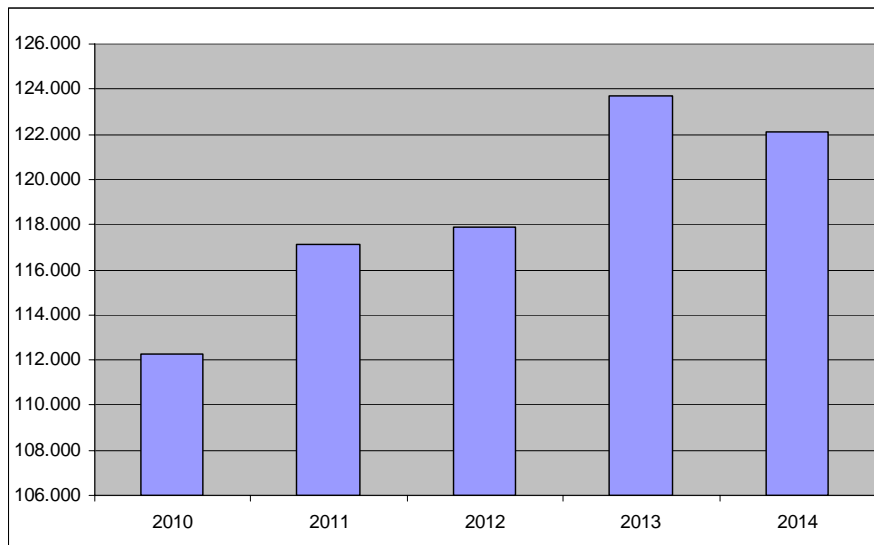
Evolució de la Població Activa

Font: EPA i IBESTAT (nombre de persones)

En coherència amb el descens de la població activa la població ocupada frena l'ascens i la variació de 2014 en relació a l'any anterior registre un -12,7%

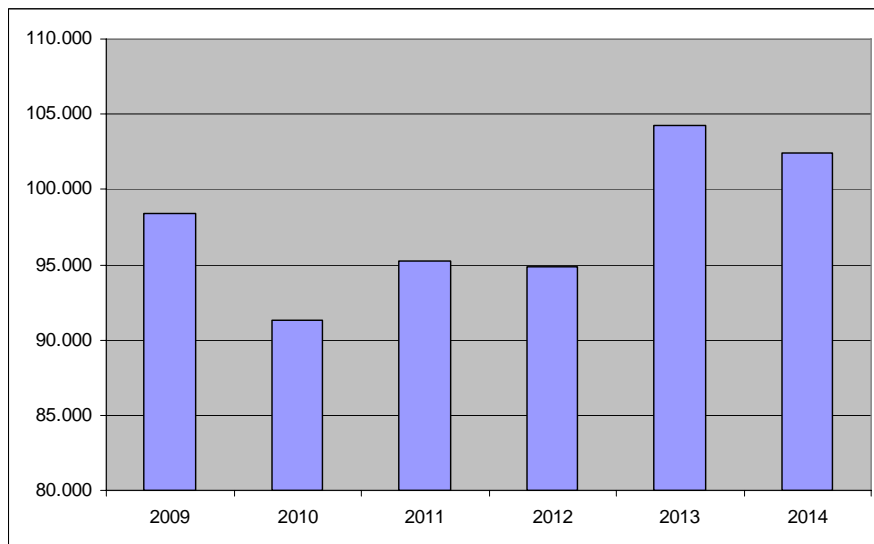
Evolució de la Població Ocupada

Font: EPA i IBESTAT (nombre de persones)

El descens de la població ocupada es concentra en el col·lectiu de les persones assalariades...

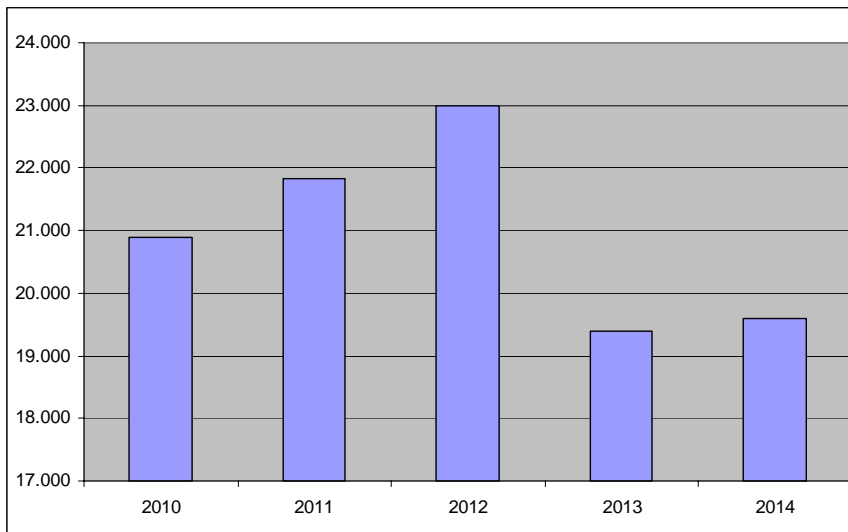
Evolució de la Població Assalariada

Font: EPA i IBESTAT (nombre de persones)

... mentre que el col·lectiu d'autònoms segueix creixent.

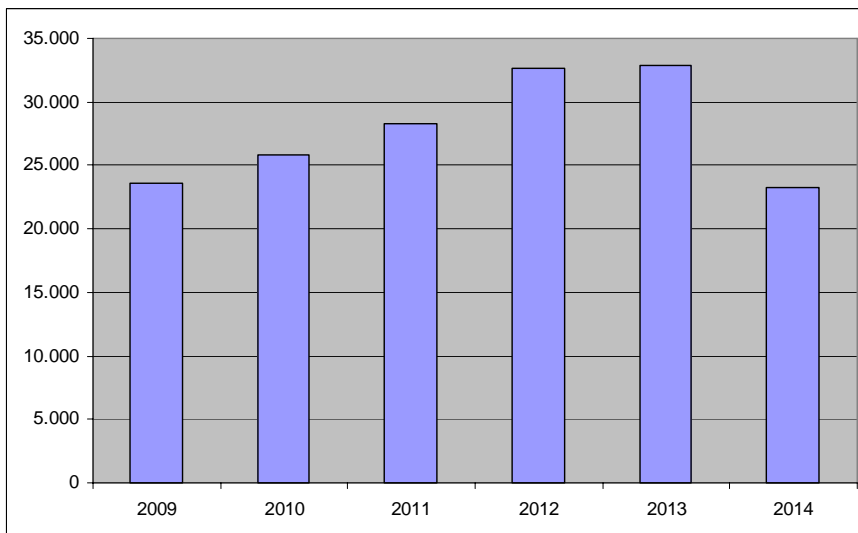
Evolució Població Ocupada Autònoma

Font: EPA i IBESTAT (nombre de persones)

En els anys 2012 i 2013 es va acollir el cim de població aturada del sector turístic. Per contra el 2014 registre el menor nombre.

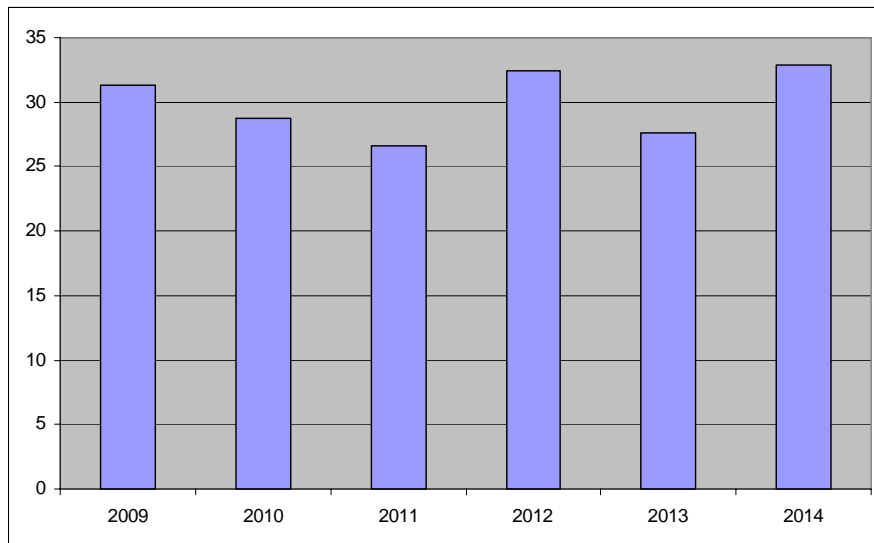
Població Aturada

Font: EPA i IBESTAT (nombre de persones)

No hi ha grans variacions en la taxa de temporalitat (percentatge de població ocupada temporalment). Es manté entorn del 30% .

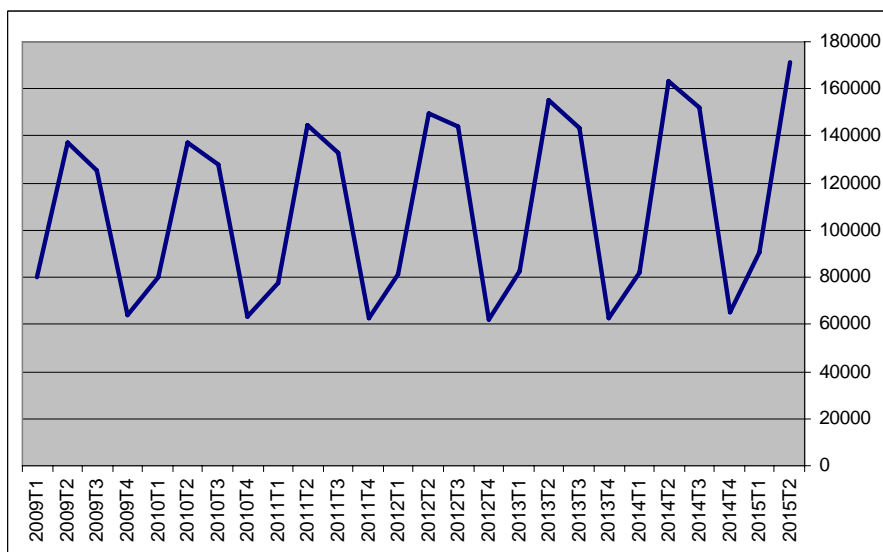
Taxa de temporalitat

Font: EPA i IBESTAT. La taxa de temporalitat és el quocient d'assalariats amb contractes temporals sobre el total d'assalariats.

El nombre de persones afiliades a la Seguretat Social, reflecteixen la major estacionalitat laboral turística: augmenten els pics en els trimestres estiuencs, mentre el sòl dels trimestres no estiuencs pràcticament no registren variacions.

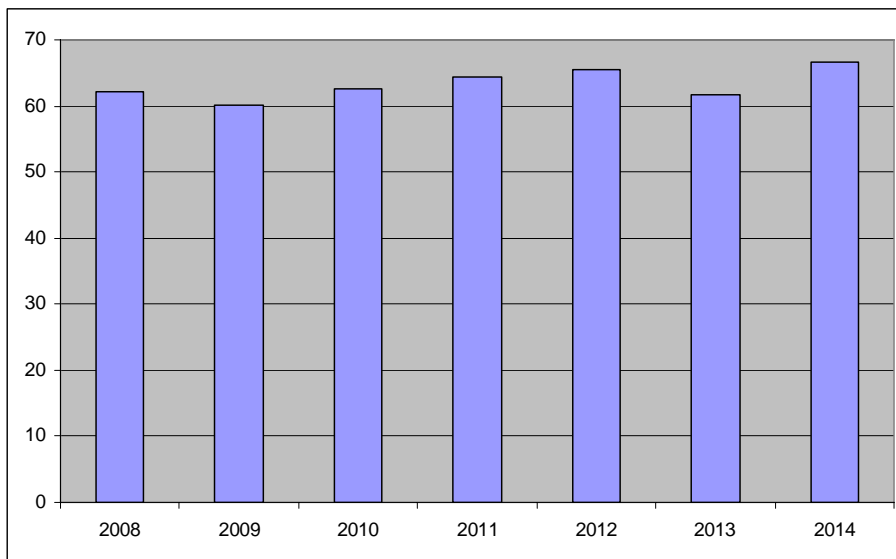
Evolució de les afiliacions a la Seguretat Social

Font: EPA i IBESTAT (dades a l'últim dia del trimestre)

Com s'ha indicat anteriorment, l'índex d'estacionalitat de l'ocupació laboral està calculat com el percentatge de variació de les mitjanes d'afiliacions del total de persones treballadores a la Seguretat Social en el mes de juliol (tradicionalment el que registra més ocupació) respecte del mes de desembre (en què l'ocupació sol ser la mínima de l'any). En el cas de l'ocupació turística també té una tendència alcista.

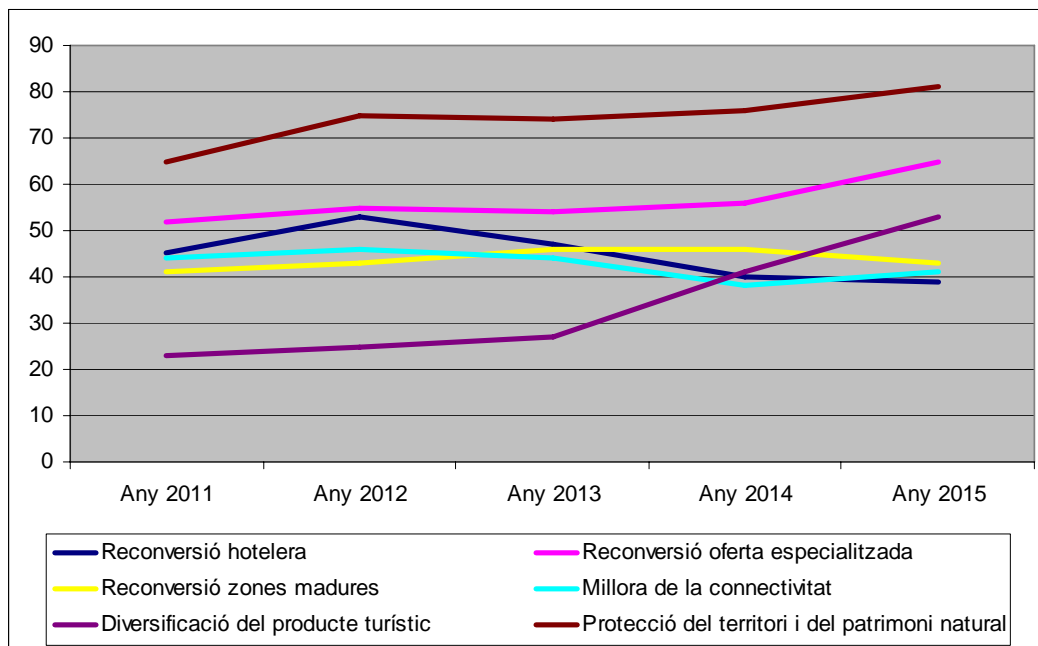
Índex d'estacionalitat

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la TGSS

c) L'impacte en les percepcions dels ciutadans de les Illes Balears

Mesures per millorar el nostre producte turístic (opinió dels ciutadans)

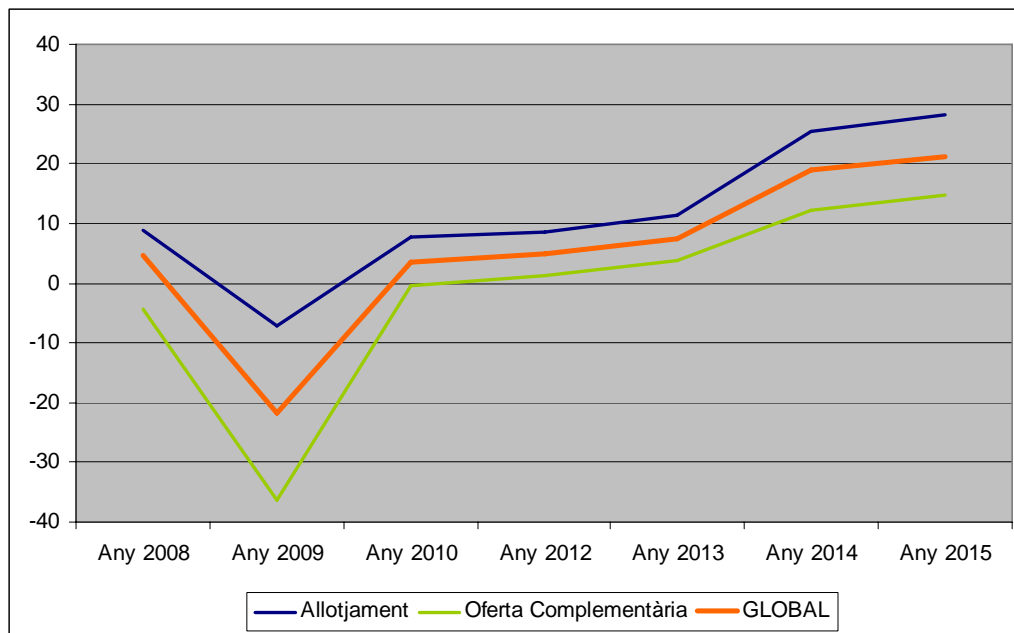

Font: Baròmetres de la Fundació Gadeso (2011-2015)

Tant les dades objectives com les percepcions ciutadanes demostren que el turisme és el motor de la nostra economia i, a més, l'activitat que ha de liderar la sortida de la crisi. Naturalment, en un sector tan important i heterogeni, les opinions sobre l'estratègia a seguir o les mesures a adoptar no solen coincidir.

Així, davant el consens majoritari sobre els problemes que pateix el sector a Balears (estacionalitat, excessiva dependència dels dos principals mercats emissors, obsolescència de part de la planta d'allotjament, creixent competència d'altres destinacions, manca de competitivitat...) una majoria de la població creu que, en primer lloc, s'ha d'augmentar la protecció del territori i del patrimoni natural, no només pel seu valor paisatgístic i ecològic, sinó com a component bàsic del producte turístic i per tant de l'economia balear. La segona mesura en importància passa per modernitzar i adaptar l'oferta especialitzada, entesa en el seu sentit més ampli: restauració, comerç, oci, transport, esport... i apostar de manera decidida per la diversificació del producte turístic, ítem que ha crescut en importància en els darrers anys.

L'opinió dels empresaris turístics (I): perspectives de cara a la temporada alta*

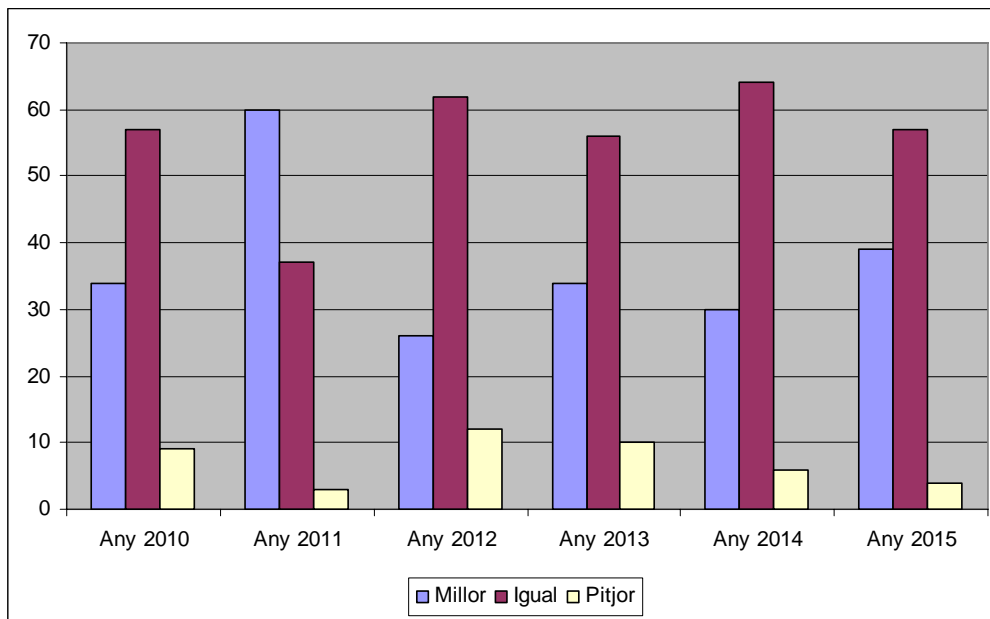

Font: Baròmetres de la Fundació Gadeso (2008-2015). Sense dades per l'any 2011

* L'índex sintètic s'elabora abans de començar la temporada (maig) restant les opinions positives a les negatives

La gràfica reflecteix les expectatives que tenen el conjunt d'empresaris turístics de Balears a l'inici de la temporada, sempre respecte l'any anterior i considerant l'ocupació, la facturació i la rendibilitat. A tall de resum, un indicador sintètic reflecteix la diferència entre els "millors" (optimistes) i els "pitjors" (pessimistes). Al conjunt de les empreses d'allotjament els resultats empresarials per a la temporada alta 2014 es perceben amb més optimisme que l'any passat. L'oferta especialitzada del sector turístic també ha experimentat una lleugera millora respecte la investigació anterior, però se situa per darrere el sector de l'allotjament, doncs, per molt que millori l'ocupació, depèn fonamentalment de la despesa que realitzen els turistes i, en general, no compten amb reserves prèvies.

L'opinió dels empresaris turístics (II): valoracions de la temporada alta*

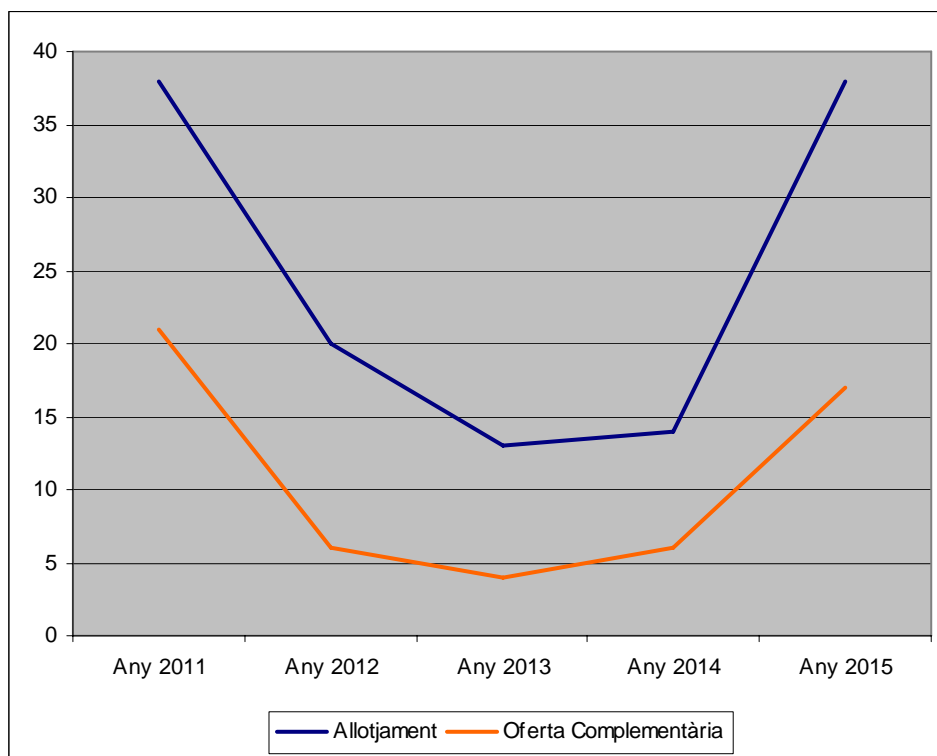

Font: Baròmetres de la Fundació Gadeso (2010-2015)

* en comparació amb la temporada de l'any anterior (en percentatges)

A la gràfica es reflecteixen les opinions dels empresaris turístics en relació als seus resultats de la temporada passada. Com es pot comprovar, un 39% assegura que la temporada 2014 ha estat millor que la de l'any passat, mentre que un 57% diu que ha estat molt similar. Aquesta ocupació, desigual segons sigui la zona analitzada, té algunes característiques que cal remarcar: creixen els turistes dels principals mercats emissors, inclosa la demanda nacional; la despesa turística puja lleugerament; l'estacionalitat continua sent endèmica a la nostra comunitat... A més, és necessari destacar les diferents percepcions entre el subsector de l'allotjament (en general més positiu) i el de l'oferta especialitzada.

Creació de llocs de feina segons els empresaris*

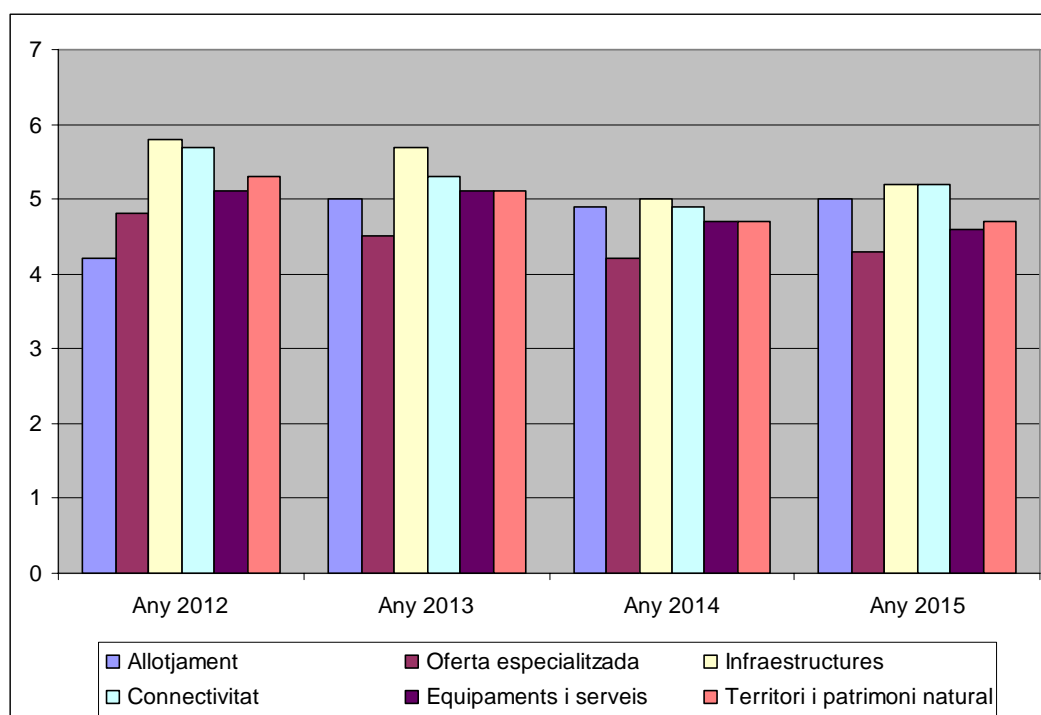

Font: Baròmetres de la Fundació Gadeso (2011-2015)

*Percentatge d'empresaris que afirmen que s'han creat nous llocs de feina durant la temporada turística

Com es pot veure a la gràfica superior, el percentatge d'empresaris que afirma que s'han creat nous llocs de feina presenta una tendència a l'alça (després d'assolir el seu mínim l'any 2013), però encara presenta una forta disparitat entre els subsector de l'allotjament i el de l'oferta especialitzada. A més, cal para atenció en la qualitat d'aquesta nova contractació, doncs altres fonts ens indiquen que de manera molt majoritària està caracteritzada pel seu caràcter temporal i per unes condicions laborals gens desitjables.

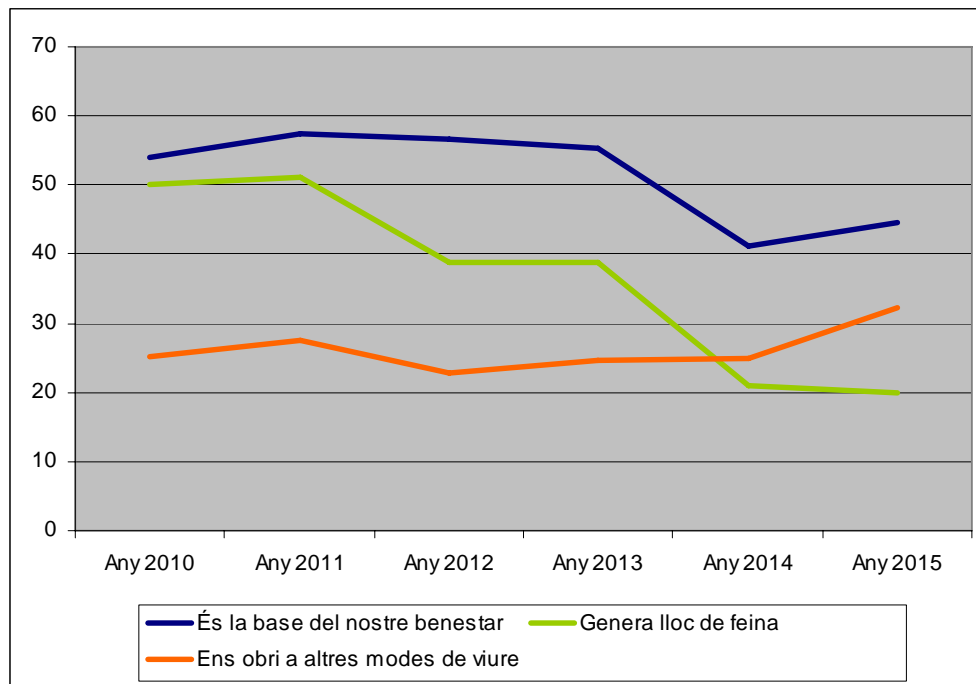
Valoració del producte turístic de les illes

Font: Baròmetres de la Fundació Gadeso (2012-2015) (puntuacions sobre 10)

Com es pot comprovar a la gràfica, l'oferta especialitzada és el subsector que rep una pitjor valoració, seguit pels equipaments i serveis i el territori. Les infraestructures (xarxa viària, aeroports, ports...) són el factor que rep una valoració menys negativa. No obstant, i com ja hem dit, hi ha importants diferències entre les illes: la connectivitat, tant aèria com marítima, rep una puntuació relativament positiva a Mallorca, però és l'aspecte pitjor valorat a la resta de les illes.

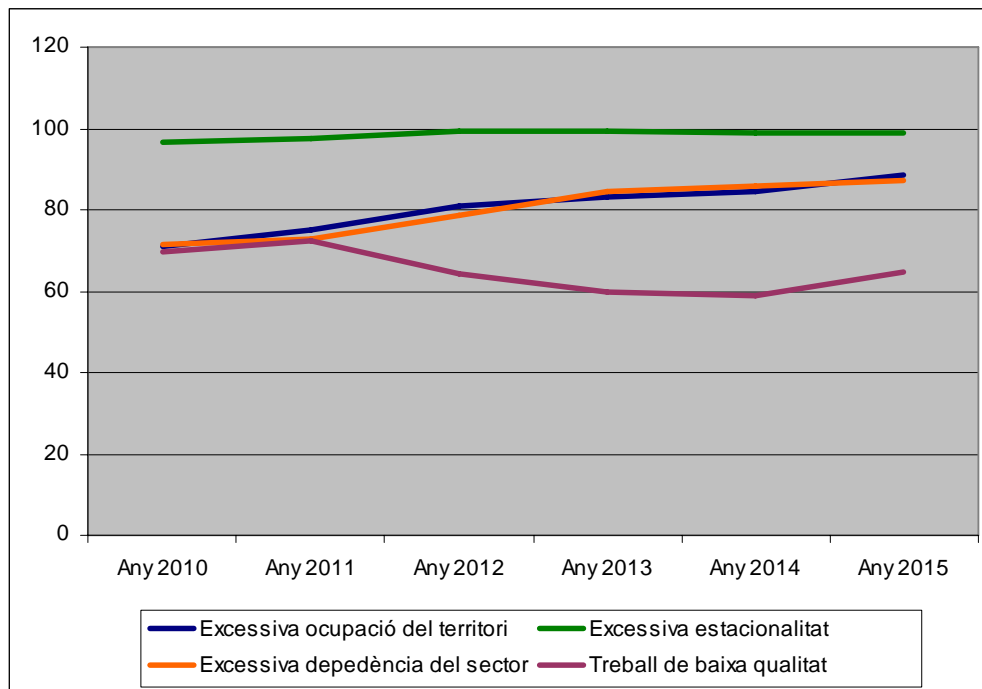
Fortaleses del sector turístic segons la ciutadania

Font: Baròmetres de la Fundació Gadeso (2010-2015) (en percentatges; respostes múltiples)

Des de fa temps, se considera que el turisme ha estat la base del nostre benestar, en tant que principal activitat econòmica de Balears, si bé d'una manera no tant contundent com fa anys. Les percepcions, com és lògic, segueixen condicionades per la situació de crisi, i continua disminuint el nombre d'illencs que no veuen relació positiva en el binomi activitat turística-llocs de feina, una dada que és preocupant però comprensible, donades les escasses perspectives d'ocupació laboral que s'estan donant en aquestes temporades: l'atur baixa, però no es creen nous llocs de feina, i l'ocupació que es manté presenta una estacionalitat a l'alça i, sobretot, unes elevades dosis de precarietat. Aquestes perspectives estan molt afectades pel model seguit dins el sector turístic, basat en una mà d'obra intensiva i de baixa qualificació i que ens està conduint a una situació de desocupació i, principalment, d'augment de la temporalitat i la precarietat en els llocs de feina de la nostra principal activitat econòmica.

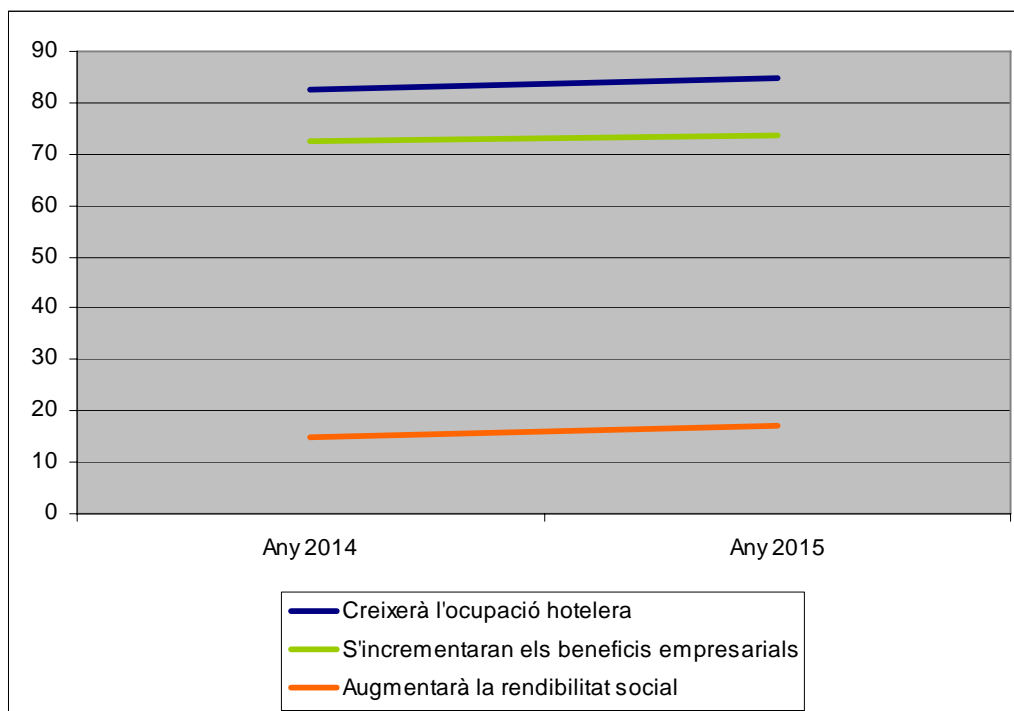
Debilitats del sector turístic segons la ciutadania

Font: Baròmetres de la Fundació Gadeso (2010-2015) (en percentatges; respostes múltiples)

L'estacionalitat de l'activitat turística continua sent la principal debilitat detectada per la ciutadania. Aquest problema endèmic a la nostra comunitat (de fet, se'n parla des de fa dècades i mai no s'ha arribat a solucionar), es manifesta una vegada més com una màxima preocupació pels seus efectes negatius sobre l'activitat econòmica en general i sobre l'economia familiar en particular, afectada també per un treball de baixa qualitat i una contractació laboral cada cop més unida a conceptes com temporalitat i precarietat. A més, la percepció ciutadana d'una excessiva dependència de l'activitat turística a la nostra comunitat creix en relació a l'any 2014, com també ho fa la preocupació per l'excessiva i desordenada ocupació pel nostre territori (producte natural i paisatgístic com a factor fonamental de l'oferta turística). En definitiva, la ciutadania percep cada cop amb més força la necessitat d'una reconversió del nostre model turístic per poder assolir una competitivitat essencial en el sector però que no sigui incompatible amb el manteniment del nostre patrimoni natural.

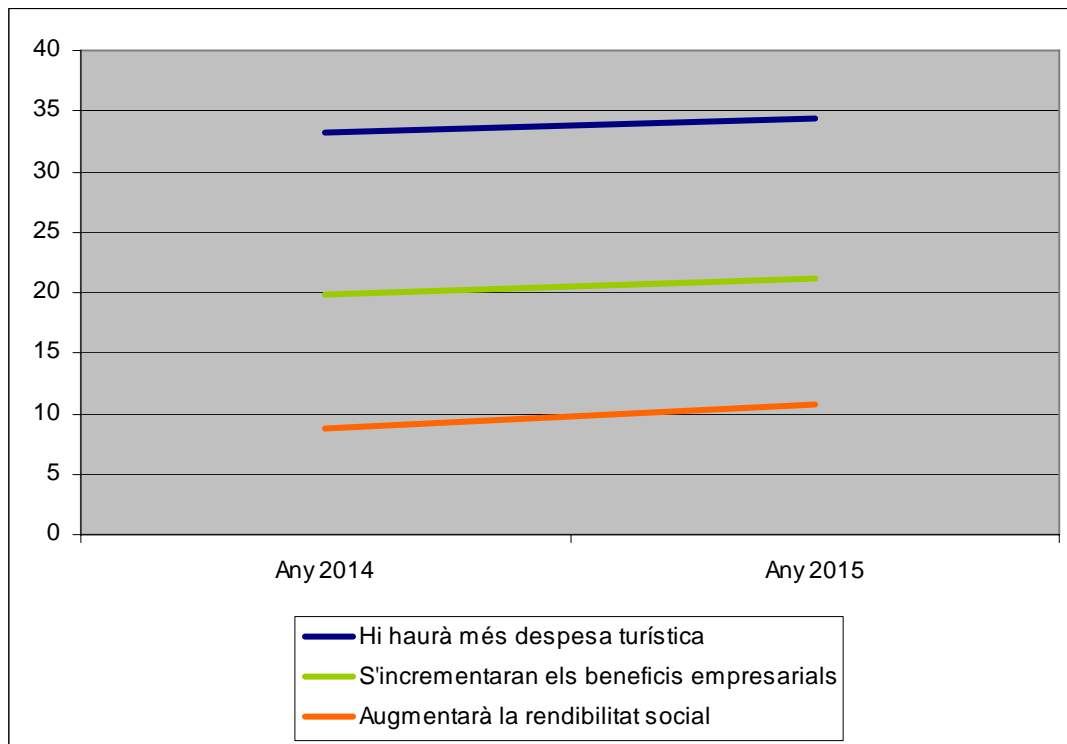
Rendibilitat del sector de l'allotjament segons la ciutadania

Font: Baròmetres de la Fundació Gadeso (2014-2015) (en percentatges; respostes afirmatives)

És inadequat basar l'èxit o fracàs d'una temporada únicament en el nombre de turistes que ens visiten, doncs hi ha molts d'altres factors a tenir en compte. Principalment, la rendibilitat econòmica dels empresaris i la denominada rendibilitat social (és a dir, la creació de llocs de feina). Una immensa majoria de ciutadans creu que durant la temporada alta 2015 les Balears rebran més turistes que l'any passat, i que això es traduirà en un increment dels beneficis dels empresaris del subsector de l'allotjament (si bé el percentatge que així ho creu no és tan elevat). Per contra, no arriben al 20% els illencs que opinen que aquestes bones xifres repercutiran positivament en la societat, en forma de nous llocs de feina i, per tant, en un increment del nostre benestar.

Rendibilitat del sector de l'oferta especialitzada segons la ciutadania

Font: Baròmetres de la Fundació Gadeso (2014-2015) (en percentatges; respostes afirmatives)

Un altra prova que palesa que el nombre de visitants no és suficient per garantir l'èxit d'una temporada és la percepció ciutadana envers la despesa turística, fonamental en el compte de resultats de l'oferta especialitzada (restauració, oci, esports, transports...). Com es pot comprovar, només un terç dels enquestats opina els turistes gastaran més enguany que en les temporades anteriors i, per tant, és relativament escàs el nombre dels que creuen que els beneficis de l'empresariat del subsector s'incrementaran. Les dades referides a la rendibilitat social (com hem dit abans, creació de llocs de feina i millora del benestar ciutadà) són encara més esfereïdores que en l'allotjament. Un escàs 11% s'instal·la en la creença que un sector fonamental del nostre producte com és l'oferta especialitzada aconseguirà crear nous llocs de feina.

7. Resultats esperats i possibles aplicacions

Com resa l'objectiu principal d'aquest conjunt de projectes d'investigació emmarcats dins el TIE, es pretén desenvolupar un conjunt de metodologies que permetin a l'Agència del Turisme de les Balears mesurar els impactes que el sector turístic genera sobre la societat, l'economia i el medi ambient

Aquest projecte en concret aspira a posar a l'abast de l'ATB, en un sol document, tota la informació referida als impactes socials del turisme, en base a un conjunt d'indicadors, uns de caire objectiu (punts a i b) i uns altres referits a les percepcions ciutadanes i empresarials (punt c). Resulta molt útil tenir, en una trentena de pàgines, tots aquests indicadors i la seva evolució, doncs s'acaba amb la dispersió de dades i s'estalvia moltíssim de temps de cerca i elaboració de taules.

Les aplicacions, per tant, són múltiples, doncs qualsevol investigador o persona interessada podrà observar fàcilment els *impactes* del turisme en el conjunt de l'economia, del mercat laboral i de l'estat del benestar de les Illes Balears i, en concret, del sector turístic.